

عوامل زمینه ساز جنگ جمل

نظری منفرد گفت: حدود ۴ ماه بیشتر از بیعت با امام علی (ع) نگذشته بود که تحمّل عدالت آن حضرت بر گروهی از مستکبران، سخت و آمد و مخالفت‌ها از سوی آنان شروع شد.

نظری منفرد گفت: حدود ۴ ماه بیشتر از بیعت با امام علی (ع) نگذشته بود که تحمّل عدالت آن حضرت بر گروهی از مستکبران، سخت و آمد و مخالفت‌ها از سوی آنان شروع شد.

خبرگزاری مهر - گروه دین و آئین - نگار احدیور اقبلاغ: این روزها در تقویم قمری مصادف با زمان وقوع جنگ جمل است. حدود چهار ماه بیشتر از بیعت با امیرمؤمنان علی علیه السلام نگذشته بود که تحمّل عدالت آن حضرت بر گروهی از مستکبران، سخت و ناگوار آمد و مخالفت‌ها از سوی آنان شروع شد. «معاویه» در شام پرچم مخالفت را بر افراشت و حاضر به پذیرش بیعت نبود و برای رویاروی با حضرت آماده جنگ می شد. امام علی علیه السلام به فرمانداران خود در سه شهر «کوفه» و «بصره» و «مصر» نامه نوشت تا نیروهای جنگی خود را برای مقابله با «معاویه» اعزام دارند. در این گیر و دار «طلحه» و «زبیر» به بهانه سفر عمره، راهی «مکه» شدند و در «مکه»، جناب عایشه را که از بیعت با آن حضرت ناراضی بود با خویش همراه کردند و به عنوان هواداری از خون عثمان به سمت «بصره» حرکت نمودند. قرائن به خوبی گواهی می داد که آنها نه در فکر خوانخواهی «عثمان» بودند و نه دلسوزی برای اسلام، زیرا قاتلان «عثمان» در «بصره» نبودند؛ بعلاوه لازمه هواداری از «عثمان» مخالفت با امیرمؤمنان (علیه السلام) نبود، علاوه بر این «طلحه» خود از سران مبارزان بر ضد «عثمان» بود.

جنگ جمل باعث انتقال مرکز خلافت مسلمین از مدینه به کوفه در عراق شد و به علت بروز درگیری بین چند تن از صحابه و شخص حاکم اسلامی، زمینه ای برای ظهور برخی نظریه های جدید کلامی و فقهی میان مذاهب اسلامی در باب سیاست گشت.

حجت الاسلام علی نظری منفرد، کارشناس سیره اهل بیت علیهم السلام پژوهشگر تاریخ اسلام در گفتگو با خبرنگار مهر در خصوص علل و زمینه های جنگ جمل عنوان کرد: امام علی (ع) در ذیحجه سال ۲۵ هجری قمری، در پی اصرار و اتفاق نظر مردم از جمله مهاجران و انصار؛ زمام خلافت را به دست گرفت. طلحه و زبیر که نخست چشم به خلافت دوخته بودند، وقتی موفق نشدند و خلافت به امام علی (ع) رسید، انتظار داشتند به فرمانروایی ولایات برسند. طلحه و زبیر از امام علی (ع) خواستند که امارت کوفه و بصره را به آنان دهد، ولی امام (ع) رضایت دادن به ولایت طلحه و زبیر بر کوفه و بصره را همانند رضایت دادن به معاویه در شام دانست و با این خواسته آنان مخالفت کرد.

جنگ جمل چگونه اتفاق افتاد؟

نظری منفرد افزود: حدود ۴ ماه بیشتر از بیعت با امام علی (ع) نگذشته بود که تحمّل عدالت آن حضرت بر گروهی از مستکبران، سخت و آمد و مخالفت‌ها از سوی آنان شروع شد. معاویه در شام پرچم مخالفت را بر افراشت و حاضر به پذیرش بیعت نبود و برای رویاروی با امام آماده جنگ می شد. حضرت علی (ع) به فرمانداران خود در سه شهر کوفه و بصره و مصر نامه نوشت تا نیروهای جنگی خود را برای مقابله با معاویه اعزام دارند.

عوامل زمینه ساز جنگ جمل

نظری منفرد با بیان اینکه در این هنگام طلحه و زبیر به بهانه سفر عمره، راهی مکه شدند، گفت: آنان در مکه، عایشه را که از بیعت با آن حضرت ناراضی بود با خویش همراه کردند و به عنوان هواداری از خون عثمان به سمت بصره حرکت نمودند. قرائن به خوبی گواهی می داد که آنها نه در فکر خوانخواهی «عثمان» بودند و نه دلسوزی برای اسلام، زیرا قاتلان «عثمان» در «بصره» نبودند؛ بعلاوه لازمه هواداری از «عثمان» مخالفت با امیرالمومنین (ع) نبود، علاوه بر این «طلحه» خود از سران مبارزان بر ضد «عثمان» بود.

حدود ۴ ماه بیشتر از بیعت با امام علی (ع) نگذشته بود که تحمّل عدالت آن حضرت بر گروهی از مستکبران، سخت و آمد و مخالفت‌ها از سوی آنان شروع شد. معاویه در شام پرچم مخالفت را بر افراشت و حاضر به پذیرش بیعت نبود و برای رویاروی با امام آماده جنگ می شد

وی تصریح کرد: روشن است که هدف آنها از پیمان شکنی علی رغم بیعت با امام علی (ع)، رسیدن به جاه و مقام بود و سرانجام همراه با عایشه در ماه ربیع الثانی سال ۳۶، شهر بصره را با نیرنگ تصرف کرده و با گمراه ساختن مردم بصره برای خود بیعت گرفتند و شکاف دیگری در پیکر جامعه اسلامی وارد ساختند. امیرالمؤمنین (ع) که از این امر به خوبی آگاه بود، با همان لشکری که برای دفع توطئه شامیان آمده بود به سوی بصره حرکت کرد و نامه ای به ابو موسی اشعری، فرماندار کوفه برای تقویت این سپاه نوشت، گرچه ابوموسی به ندای امام پاسخ مثبت نداد ولی در نهایت حدود نه هزار نفر از کوفه به سوی امام حرکت کردند و در ماه «جمادی الثانی» دو لشکر با هم رویه رو شدند و به نقل «تاریخ یعقوبی» این جنگ تنها چهار ساعت طول کشید که لشکر طلحه و زبیر در هم شکست و از آن جا که برای تحریک مردم بصره، عایشه، همسر پیامبر (ص) را بر شتری سوار کرده بودند، این جنگ «جنگ حمل» نامیده شد. مقاومت لشکر مخالف، در اطراف شتر عایشه بسیار سرسختانه بود. در این هنگام امام (ع) فرمود: «تا شتر سرپاست جنگ ادامه خواهد یافت، شتر را پی کنید» چنین کردند و شتر از پا درآمد و جنگ به پایان رسید، طلحه و زبیر هر دو به قتل رسیدند (طلحه در میدان جنگ به وسیله یکی از همزمانش یعنی مروان، و زبیر در بیرون صحنه) و روز اول «ماه رجب» بود که امیرمؤمنان علی (ع)، عایشه را به خاطر احترام پیامبر (ص) محترمانه به مدینه فرستاد.

این کارشناس سیره اهل بیت (ع) گفت: در این جنگ به گفته برخی ده هزار نفر و به روایتی هفده هزار نفر از طرفین کشته شدند و با این ضایعه عظیم نخستین مخالفت جدی، درهم شکسته شد و مسئولیت آن برگردن آتش افروزان جنگ قرار گرفت.

نقش معاویه در جنگ حمل

وی افزود: به باور علامه طباطبایی، طلحه و زبیر، به تحریک معاویه دست به برپایی جنگ حمل زدند و طلحه و زبیر و یعلی بن منبه، با دستور سری معاویه در مکه جمع شده و مردم را علیه امام علی تحریک کردند. بنا بر گزارش ابن ابی الحدید، پس از آن که علی (ع) برای معاویه نامه نوشت و از او درخواست بیعت کرد، معاویه نامه ای به زبیر نوشت که در آن آمده بود: «همانا از مردم شام برای تو بیعت گرفتم، آنان دعوت مرا پذیرفتند و گروه گروه جمع شدند، پس کوفه و بصره را دریاب، مبادا پسر ابوطالب بر تو پیشی گیرد، چراکه مهم تر از این دو شهر وجود ندارد، پس از تو برای طلحه بیعت گرفتم، خون خواهی عثمان را آشکار کنی و مردم را به سوی آن بخوانید.»

حجت الاسلام منفرد خاطرنشان کرد: بنابر روایات طلحه و زبیر، برای پیش برد مقاصد خود، از عایشه، که پیش از قتل عثمان برای عمره به مکه رفته بود، درخواست کردند که به خون خواهی عثمان و انتقام از کشتندگان وی، که اکنون از یاران نزدیک علی و سرداران او شده اند، با آنان همراه شود. پس از مدتی، سرانجام، عایشه خواست آنان را پذیرفت.

وی در ادامه عنوان کرد: زبیر پسر عمه پیامبر (ص) و امام علی (ع) و شوهر خواهر عایشه بود. پسرش، عبدالله، نقش عمده ای در همراه ساختن عایشه با طلحه و زبیر و برافروختن آتش جنگ ایفا کرد.

این استاد تاریخ اسلام تصریح کرد: طلحه و زبیر و دیگر جدایی طلبان که می دانستند کارشان بدون عایشه همسر رسول خدا (ص)، که مورد توجه مردم بود به نتیجه نمی رسد با کسب موافقت عایشه سپاهی فراهم ساختند. عبدالله بن عامر بن گزیز و یعلی بن امیه نیز با اموال و شترهای بسیار (بنابر بعضی اخبار، با ۶۰۰ شتر و ششصد هزار درهم یا دینار) که خراج یمن بوده است، از یمن به آنان پیوستند و همه در خانه عایشه گرد آمدند.

علل جنگ حمل از دیدگاه اصحاب حمل

وی افزود: براساس روایات در خصوص عوامل بروز جنگ حمل، دو دیدگاه وجود دارد، دیدگاه نخست به بیان نظرات اصحاب حمل می پردازد و دیدگاه دوم به بیان نظرات امام علی (ع) و اصحابش. بنابراین اصحاب حمل، معتقد بودند، عایشه بعد از بیعت مردم با علی (ع) در اجتماع مردم مکه حضور یافت و چنین گفت: ای جمعیت مسلمانان، همانا عثمان مظلوم کشته شد. این سخن عایشه ظاهراً سنگ بنای مخالفت وی با امیرالمؤمنین (ع) شد و غالباً این علت به عنوان بهانه ی اصلی خروج عایشه و اعوانش علیه امام علی (ع) مطرح می شود و چون آنها علی (ع) را سبب اصلی قتل عثمان می دانستند؛ از این رو علیه او قیام نمودند. همچنین برخی از علمای معتزله معتقدند که عایشه و یارانش قصد امر به معروف و نهی از منکر داشتند.

وی در این خصوص گفت: طلحه در خطبه ای که بین مردم بصره ایراد کرد، چنین وانمود کرد که قیام او برای خلافت و ملک نیست، بلکه او قصد دارد از مردم بصره کمک بگیرد تا همگی برای اصلاح امت پیامبر (ص) کوشش کنند و طاعت خدا را رواج دهند. همان طور که ذکر شد، به طور عموم در اکثر خطبه هایی که از عایشه و طلحه نقل شده، قتل عثمان و خون خواهی او مهم ترین علت پیمان شکنی ذکر گردیده است. اما به موارد دیگری نیز می توان اشاره نمود. از جمله این که طلحه، حکومت علی بن ابی طالب (ع) را مطابق با رویه ی خلفای سابق نمی دانست و به این که علی (ع) با او در کارها مشورت نمی نمود، معترض بود.

دیدگاه امام علی (ع) در مورد جنگ جمل

حجت الاسلام منفرد عنوان کرد: از سخنان آن حضرت به خوبی متوجه می شویم عامل انسانی مهم جنگ جمل، کسی جز طلحه و زبیر نبودند، و عایشه در این بین بیشتر مورد سو استفاده قرار گرفت. ایشان در خطبه ی ۱۴۸ نهج البلاغه چنین توضیح می دهد: «هر کدام از طلحه و زبیر امیدوار است که حکومت را به دست آورد و دیده به آن دوخته و رفیق خود را به حساب نمی آورد. حضرت در خطبه ای ضمن فرمان آماده باش به مردم می فرماید: «همانا طلحه و زبیر بیعت و عهد را نقض کرده و عایشه را از خانه اش بیرون کشیده اند تا فتنه بپا کنند و خون ریزی راه بیاندازند».

نفاق و دورویی طلحه و زبیر عامل اصلی جنگ جمل

این پژوهشگر تاریخ اسلام با اشاره به اینکه نفاق و دورویی طلحه و زبیر از دیگر عوامل زمینه ساز این جنگ بود عنوان کرد: طلحه و زبیر؛ امیدوار بودند که علی (ع) در امور با آنها مشورت نماید؛ چرا که این دو خود را با علی (ع) در رتبه و مقام مساوی و حتی بالاتر می دانستند، آنها امیدوار بودند که با مرگ عثمان، بخشی از حکومت را به دست گیرند، لیکن هیچ کدام از این امور تحقق نیافت و این سبب شد که خصومت قبلی این دو با امیرالمؤمنین (ع) آشکار گردد. علی (ع) در خطبه ی ۱۳۸؛ نهج البلاغه دین این عده را دورویی می داند.

وی در ادامه تصریح کرد: براساس نقل هایی که در روایات وجود دارد، اولاً در اکثر طعن ها و سرزنش هایی که از امیرالمؤمنین (ع) نسبت به اصحاب جمل وارد شده، ایشان روی سخنشان با طلحه و زبیر است. حضرت مسبب اصلی جنگ را این دو می داند. و به عبارت دیگر، عایشه نقش فرعی در این غائله داشته و از سوی آنها مورد سو استفاده قرار گرفت.

منفرد افزود: هیچ یک از دلیل هایی که اصحاب جمل برای کارشان ذکر نموده اند موّجه نیست. بویژه وقتی که بدانیم قتل و خون خواهی عثمان بهانه ای بیش نبود؛ چرا که عایشه با عثمان نیز چندان رابطه خوبی نداشت. نقل شده است که عایشه پیراهن رسول خدا (ص) را نزد عثمان می برد و به او می گوید: هنوز رطوبت کفن رسول خدا (ص) خشک نشده که تو چنین، احکام او را تحریف می کنی.